

katerakoli druga, da je nanjo vplivalo več dejavnikov: gospodarski – predvsem življenjski nivo, socialni – kot so šola in stiki z mestom in duhovni – pretežno povezani z vero oziroma Cerkvijo. Interakcija telesa, družbe in identitete posameznika, kakor je opisana v tem poglavju, je bila postavljena na podlagi kulturnih predstav, pričakovanj in zahtev, manj pa kot posledica bioloških razlik. Učinek patriarhalne, versko delujoče koroške družbe je bil naravnan, tako da so imele ženske velike težave, če so zase hotele pridobiti enake položaje in možnosti, ki so bili samoumevni za moške. Socializacija, kakor se kaže v spolni vzgoji, je ostala še dolgo tradicionalna, tudi še v drugi polovici 20. stoletja. Iz primeža tradicionalne ženske vloge kot nujnosti pa se koroška dekleta zavestno izvijajo intenzivneje šele od srede sedemdesetih let naprej.

Marina Lukšič Hacin: Z naslednjim prispevkom se pomikamo k nekoliko drugačnemu pristopu proučevanja, to je analizi podobe ženske skozi slovensko ljudsko pesem. Ljudska pesem, ljudsko izročilo ima pomembno funkcijo tudi v izseljenskih kontekstih. Lahko bi dejali, da je pomemben dejavnik ohranjanja narodne identitete pri prvi generaciji in vzpostavljanja identifikacije z njo pri potomcih.

Marjetka Golež Kaučič:

Področja in načini raziskovanja.

Že od prvih začetkov mojega raziskovalnega dela na področju folkloristike me zanimajo ženska, njena vloga, podoba, položaj in življenjske razmere znotraj ljudskega pesemskega ustvarjanja. V magistrski nalogi *Podoba človeka v slovenski ljudski pripovedni pesmi* (Ljubljana 1989) sem prvič načela vprašanje, kakšna je bila podoba ženske v nasprotju z moškim subjektom v ljudski pesmi v poglavju *Ženska kot objekt in subjekt*. Ugotavljala sem, kako se v pesmi znajde ženska v socialni in biološki vlogi in opazovala pojav arhetipa matere.

Raziskovanje sem nadaljevala s člankom *Ženska v slovenskih ljudskih baladah/Women in Slovene Folk Ballads* (Irvine 1990), kjer sem se osredotočila na to, kako naj bi ženska kot posameznica in kot predstavnica spola funkcionirala v posameznih baladah. Logično nadaljevanje je bila razprava, predstavljena na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture leta 1997, kjer sem izoblikovala *Podobo ženske v slovenskih ljudskih pripovednih pesmih*. Izpostavila sem žensko v delovanju proti skupnosti in nadnaravnim silam, žensko in njeno čustveno obzorje v odnosu do drugih in drugih do nje, žensko in njeno pasivno in aktivno delovanje, žensko v posameznih vlogah.

Četrty vidik raziskovanja ženske znotraj ljudskega pesemskega vidika pa sem izoblikovala v članku *Odsev pravnega položaja in življenjskih razmer žensk v slovenskih ljudskih družinskih baladah* (Ljubljana 2001). Odpirala sem vodenje o posameznih in tipičnih pojavih pravnega položaja žensk, njenih materialnih, socialnih in emotivnih življenjskih razmerah, ki jih odsevajo posamezne družinske balade. Osredotočila sem se na razmerja in vloge, ki jih je imela ženska v družini (od hčere, neveste, snahe, tašče, matere, mačehe, sestre, detomorilke), izhajajoč iz posameznih družinsko-sorodstvenih odnosov v preteklosti in ugotavljala spremembe njenega položaja skozi

čas. V članek pa sem kot novost vključila še prikaz povezave med žensko kot subjektom pesmi in žensko kot nosilko pesmi, ki je bila v preteklosti in je še danes najpomembnejša ohranjevalka ljudskega pesemskega izročila.

Znanstvena spoznanja

Na podlagi teh raziskav, ki pa še zdaleč ne odkrivajo popolne podobe ženske v ljudskem izročilu (potrebno bi bilo še raziskati cel sklop obrednih pesmi in se ozreti na ljudsko lirsko pesemsko izročilo; celostno bi morali opazovati predvsem nosilke in prenašalke balad, da bi razumeli, zakaj je na Slovenskem največ ljubezenskih in družinskih balad, manj pa zgodovinskih in bajeslovnih), bi lahko predstavila nekaj najbolj pomembnih spoznanj.

Večina obravnavanih pesmi zarisuje žensko kot subjekt pesmi in pripoveduje o tragičnih, dramatičnih pripetljajih, ki tako ali drugače ogrozijo njeno osebo: njen intimni svet, njeno bivanje, zato namesto kulture iz nje udari narava. Ženska v ljudski pesmi ni iskalka, saj so vse poti v vsakdanjem življenju že dane, le reagira, kadar je ogrožena, in še to večinoma na pasiven ali pa pravljичni način. V njej ni literarna oseba, je lik, ki ga vanjo spontano vnese ljudski ustvarjalec, ki pa je odvisen od življenja, ki ga pozna, in iz katerega jemlje snov ter od pravil poetike ljudske pesmi, nato pa to podobo preoblikujejo različni nosilci. Ali drugače: npr. nezakonska mati v različnih obrazcih in variantah pesmi Nevesta detomorilka otroka ubije, zavrže ali ga samo zataji; dejanje je posledica različnih vzrokov. Vemo, da ta pesem temelji na resničnem dogodku. Okoli leta 1760 so v Ljubljani ali njeni okolici res obglavili detomorilko Urško, navedeno celo z imenom, in na podlagi tega zgodovinskega dogodka je potem začela nastajati cela vrsta teh balad. Lik nezakonske matere pa je vendarle tipološki. Če ga, okleščenega vseh dodatnih elementov (da otroka zavrže, ker hoče biti deviška nevesta; da ga zavrže, ker je nezakonsko materinstvo obsojano; da ga umori, ker je noseča z bratom), gledamo samo kot tip ženske v konfliktu s skupnostjo, je to nadčasovni arhetipski lik človeka, postavljenega v položaj, kjer je kakršna koli odločitev nepravda. Detomorilka se sicer kesa, vendar ji to nič ne pomaga, celo ponudijo ji, naj se s krvnikom poroči, s tem bi bila potem odrešena. Po ljudskem mišljenju so krvnika povezovali s hudičem in raje kot da bi bila pogubljena, je seveda pristala na to, da ji odsekajo glavo. To je, recimo, ena od podob nekega krutega dogajanja v zvezi z nezakonskim materinstvom. To pa pomeni, da je ta subjekt usodnostno zavezan s svetom, je lik izgubljenega bitja, je tip ženske, ki je enak v vseh obrazcih in vseh variantah, je oseba, ki izgublja, pa kakorkoli se že odloči. Odločitev te osebe narekuje ljudski ustvarjalec (izhaja iz življenja in o njem pripoveduje) skupno s svojo in moralo družbe, ki ji pripada, postavi jo v vlogo matere, ljubice, nune, mačehe, grešnice, žrtve idr.

Ženska v družinskih baladah ni popolnoma brezpravna, je pa prav gotovo podrejena. V vseh odnosih v družini, ki sem jih obravnavala, je ženska pravzaprav v konfliktu, saj le konflikt in upor povzroči tragedijo. Njen socialni položaj je pogojen z drugim in ta drugi je navadno moški, zato sem v baladah večinoma opazovala odnos med spoloma. Odsevi pravnega položaja in življenjskih razmer ženske v družinski baladi

izhajajo iz resničnosti, ustvarjalec in poustvarjalec pa s temi prvinami oblikujeta zgodbo, ki ohrani le sledove teh prvin. Zato je potrebna rekonstrukcija, ki nato kot sestavljenka prikaže položaj ženske v resničnem življenju skozi zgodovinska obdobja. V to sestavljenko je bilo treba vložiti še manjkajoče koščke nosilke pesmi in tako ob subjektu pesmi dodati še nosilko. Ženska v ljudski baladi s svojo usodo vpliva na doživljajski svet nosilke, ki jo nato okleščeno njej nebitvenega posreduje naprej, jo vključi v svoj repertoar in v svoj ustvarjalni svet.

Ženska subjekt pesmi in ženska subjekt petja naj bi se prepletali, skozi petje nosilke in nato ob komentiranju pesmi bi iskali tisto dvojnost, a obenem tudi enost, ki povezuje zgodbe preteklosti z zgodbami sedanjosti. Zakaj tudi ženska pevka? Kot zanimivost morda primer pevke Živčkovice Katre ali Katarine Župančič iz Vinj pri Kamniku, ki je bila ena najbolj znanih ljudskih pevk in je znala največ balad. Zakaj? Zanimiva je bila njena življenjska usoda, bila je samska in se je za vsak pust oblekla in hodila okrog in pela balade. To je že zaznamovalo njen repertoar. Kar pomeni, da če spremljamo življenje nosilke pesmi bolj natančno, bi lahko izluščili tudi neka spoznanja o njeni usodi, o tem, zakaj se je v svojem repertoarju odločila za toliko ljubezenskih pesmi in zakaj za toliko balad, družinskih in ljubezenskih ter lirskih pesmi in zakaj manj zgodovinskih. Ob tem bi se nam razkril še en skriti obraz podobe ženske v pesmi in skozi njo. S tem bi lažje razumeli življenje današnje ženske – ljudske pevke, ki te pesmi še danes poje in morda celo nekaj o tistih, ki te pesmi poslušajo. Izluščili bi posamezna spoznanja o ženskah nasploh, o njihovem svetu, pravnih in življenjskih razmerah žensk v pesmi in o ženskah, ki so to pesem posredovale.

Ljudske pesmi (predvsem pripovedne – balade) odslikujejo davne pretekle položaje, ki pa očitno niso tako davni, saj so položaji žensk še danes zelo podobni tistim, o katerih poje ljudska pesem. Za današnji čas so pesmi pomembne kot pričevalke preteklosti, saj nas nekatere balade učijo, kakšen ne sme biti položaj ženske, kako zelo potrebno je raziskati in nato redifinirati tradicijo, na katero se včasih še preradi sklicujejo tisti, ki ne žele, da bi se negativni vzorci preteklosti spremenili, pozitivni pa ohranili.

Znanstvena metodologija raziskave – problemi

Raziskave so ponudile vrsto metodoloških možnosti opazovanja gradiva, vse razprave so bile zastavljene, tako da bi z različnimi metodami različnih ved interdisciplinarno povezali spoznanja med seboj. Kot slavistka in komparativistka po osnovni izobrazbi sem poskušala združevati posamezne literarnovedne vidike s kasnejšimi folklorističnimi in v zadnji fazi še z etnološkimi. Čeprav sem večinoma raziskovala tekst in teksturo pesmi (besedilo in melodijo), sem se morala dotakniti še konteksta pesmi ter njenega nosilca. To pa je že razširilo metodološko obzorje, saj sem na začetku sicer res izhajala predvsem iz vsebine pesmi, kasneje pa sem morala poseči še v njen kontekst. Uporabila sem predvsem teoretično in arhivsko predpripravo na analizo pesmi, z uporabo posameznih spoznanj folkloristične, literarnozgodovinske, historičnosociološke, psihoanalitične in celo pravne vede, tako da bi vzpostavila možnost popolnega razumevanja funkcije in pomena folklorističnih fenomenov z njihovim

vključevanjem v kontekst. Metoda terenskega raziskovanja z intervjujem in observacijo se je izkazala za posebno primerno takrat, ko je bilo potrebno osvetliti nosilca pesmi.

Včasih so se pokazale težave pri vzpostavljanju teoretičnih temeljev, pri iskanju ustreznih referenc, saj se je šele v zadnjem času bolj razširilo zanimanje za žensko problematiko nasploh, predvsem so se težave pokazale pri iskanju ustrezne teoretične podlage za starejša historična obdobja, v katerih so npr. nastajale predvsem srednjeveške ljudske balade. Zadrego sem reševala z aplikacijami spoznanj podobnih ved v folkloristično.

Sklep

Da bi resnično spoznali pomen in vlogo žensk za ohranjanje kulturnega izročila, bi bilo morda potrebno pripraviti publikacijo, v katero naj bi se vključili raziskovalci z vseh področij, ki se dotikajo t. i. ženskih študij. Le tako bi morda dobili prvo kompleksno podobo ženske v literaturi, kulturi, družbi idr. ter izpostavili na eni strani tisto, kar je za žensko specifično – ali kot se v literarni vedi moderno imenuje »ženska pisava« –, po drugi strani pa bi ugotovili tisto, kar je ne ločuje glede spola, pač pa jo opredeljuje kot človeka.

DISKUSIJA

Mirjam Milharčič Hladnik: Strinjam se, da je v Sloveniji na mnogih družbeno relevantnih ravneh še vedno prisotno zanikanje, spregledovanje in ignoriranje zgodovinske vloge in pomena žensk. Na drugi strani pa obstaja tudi razveseljivo dejstvo, da nastajajo in se publicirajo dela, ki to vlogo in pomen natančno in znanstveno relevantno prikazujejo. Omenila bi samo zanimivo delo zgodovinarke Sabine Ž. Žnidaršič »Ora et labora«, kjer avtorica v uvodnem delu opisuje točno te primere izbrisovanja in ignoriranja, v drugem delu pa s pomočjo avstrijskih arhivov in njihove statistike dokazuje, da so ženske v naših krajih vedno delale. Vsekakor je večina delala in služila denar na prelomu 19. v 20. stoletje, torej v obdobju, za katerega še posebej velja mit o zdolgočaseni ženski, ki sedi ob oknu in čaka, da se vrne mož, brez katerega ne ve, kaj bi počela. Tako kot smo lahko na eni strani depresivni, ker v Sloveniji še vedno prevladujejo pregledne razstave in pomembne zgodovinske enciklopedije, kjer so ženske popolnoma odsotne in izbrisane, vendar lahko upamo, da bo tudi naša raziskava pripomogla k naraščajočemu dokaznemu materialu o pomembni družbeni vlogi ženske tako v preteklosti kot danes.

Za Alekseja (Kalca) bi imela vprašanje, če lahko razloži socialno napredovanje žensk, ki ga je omenil na koncu svojega prispevka – ali to pomeni, da so se poročale v višje sloje?

Aleksej Kalc: To pomeni, da si ženska s prehajanjem k ezogamiji, ki jo, kot rečeno, pogojujejo tudi objektivni razlogi, odpira širše poročno tržišče in s tem tudi možnost